

ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

«Το αντικαθρέφτισμα της Ιστορίας
στην ποίηση του Κώστα Μόντη»*

στην οικογένεια Μόντη

Ο φιλόλογος-ερευνητής που θα ήθελε να μελετήσει εκ του σύνεγγυς τις σχέσεις Ιστορίας – Λογοτεχνίας δύσκολα, νομίζω, θα μπορούσε να βρει καταλληλότερο πεδίο έρευνας από την *τομή* τους· αναφέρομαι σε εκείνη τη μικτή επιστημολογική-ειδολογική ζώνη, την οποία θα όριζα ως «ιστοριογραφική ποιητική» και στην οποία ανήκουν υβριδικά είδη όπως το **ιστορικό μυθιστόρημα** και η **ιστορική ποίηση**.

Σε προηγούμενες γραπτές εργασίες και ομιλίες μου¹ προσπάθησα να ανιχνεύσω αυτό το έδαφος, εξετάζοντας, σε γενικές γραμμές, την ιστορική ποίη-

* Επεξεργασμένη μορφή της ανακοίνωσης που διαβάστηκε στο Διεθνές Συνέδριο για τον Κώστα Μόντη, το οποίο συνδιοργάνωσαν το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου και το Πανεπιστήμιο Κύπρου στη Λευκωσία (17 - 19 Ιουνίου 2005). Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον καθηγητή Μιχάλη Πιερίη και τους συνεργάτες του για την πολύτιμη βοήθειά τους στις βιβλιογραφικές ζητήσεις μου. Η εργασία πρωτοδημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Ύλατρον*, τχ. 8-9 (Ιούνιος 2007) 21-35. Στη μορφή που παρουσιάζεται εδώ έχουν γίνει ορισμένες φραστικές βελτιώσεις και προσθήκες.

1. Βλ. την πρωτοβάθμια εργασία «Ο απόηχος του Κρητικού Αγώνα στην ποίηση των Ελλήνων Ρομαντικών», στον τόμο *Ο Ρομαντισμός στην Ελλάδα*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Εταιρεία Σπουδών Σχολής Μωραΐτη, Αθήνα 2002, σσ. 31-53· επίσης την

ση των ελλήνων Ρομαντικών (τον τόνο της οποίας δίνει η «μεγάλη ιδέα» της Ελευθερίας στο πλαίσιο της εθνικιστικής ιδεολογίας του «αλυτρωτισμού»), πιο συστηματικά την ιστορική μέθοδο και ποιητική του Καβάφη, που συνδέεται ομφάλια με τη λεγόμενη «καβαφική ειρωνεία» (τον διαλεκτικό-πολυφωνικό τρόπο με τον οποίο ο Καβάφης αντιλαμβάνεται τα πράγματα),² και ακροθιγώς, εν είδει υπόθεσης εργασίας, τη «μυθ-ιστορηματική» μέθοδο του Σεφέρη, η οποία συναιρεί στοιχεία του Μύθου και στοιχεία της Ιστορίας σε μια ενοποιημένη, «χρονογραφική» θα την έλεγα, αίσθηση για την πορεία του ελληνισμού στον χρόνο που εκφράζει το ιστορικό «πεπρωμένο της φυλής» (μέθοδος η οποία δουλεύεται, νομίζω, στους αντίποδες της ιστορικής μεθόδου του Καβάφη και αναδεικνύεται έκδηλα στα λεγόμενα «κυπριακά ποιήματα» του Σεφέρη).

Στην εργασία αυτή θα επιχειρήσω να εξετάσω τις σχέσεις Ιστορίας – Λογοτεχνίας στο έργο ενός άλλου, κατά γενική πλέον ομολογία μείζονος ποιητή του κυπριακού ελληνισμού και σημαντικού ανανεωτή του έντεχνου νεοελληνικού λόγου, του ποιητή Κώστα Μόντη. Ο Μόντης, βέβαια, δεν είναι «ιστο-

εργασία «Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο. Μια διεπιστημονική πρόταση διδασκαλίας για την κριτική αγωγή των μαθητών στον σύγχρονο πολιτισμό», στον τόμο *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Πρακτικά Επιστημονικού Σεμιναρίου, επιστημ. επιμ. Κώστας Αγγελάκος – Γιώργος Κόκκινος, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, σσ. 101-131· τέλος, τη διάλεξη με θέμα «Ιστορία και Λογοτεχνία σε διάλογο. Ζητήματα "ιστοριογραφικής ποιητικής" στην ελληνική ποίηση του 19ου και του 20ού αιώνα», που παρουσίασα στο επιστημονικό Colloquium του Τομέα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κύπρου στις 29 Μαρτίου 2005 (τελεί υπό δημοσίευση).

2. Αναλυτική περιγραφή της δίνω στην εργασία μου «Ιστορία και Λογοτεχνία στο σχολείο...», ό.π., σσ. 118-131. Εδώ επισημαίνω μόνο ότι η «ιστορική μέθοδος» του ώριμου Καβάφη προσδιορίζεται από δύο ειδοποιά γνωρίσματα. Πρώτον, είναι καλειδοσκοπική: το εκάστοτε ιστορικό γεγονός διαθλάται μέσα από διαδοχικά χρονικά πρίσματα ή/και μέσα από διαφορετικές συνειδήσεις, ατομικές είτε συλλογικές, θεωρείται δηλαδή και κρίνεται από απόσταση, χρονική και ψυχολογική, και σφαιρικά, από ασύμμετρες οπτικές γωνίες· πρόκειται, όπως πιστεύω, για μια σύνθετη τεχνική επαλήθευσης που επινοεί ο Καβάφης συνδυάζοντας τα επαληθευτικά μέσα που του παρέχει η Ιστορία και η Λογοτεχνία (την «απόσταση» και την «υποκειμενικότητα», για να το πω επιγραμματικά), και που επιτρέπει στον ποιητή να εκφράσει την «αλήθεια των πραγμάτων» όσο γίνεται πιο ρεαλιστικά, δηλαδή αποστασιοποιημένα (από την προσωπική του επέμβαση) και πολύπλευρα (αφήνοντας τα γεγονότα και τους

ρικός ποιητής», με την έννοια που είναι ο Καβάφης λόγου χάρη, ούτε επίσης «πολιτικός ποιητής» με τη στενή έννοια του στρατευμένου στην υπηρεσία μιας ορισμένης ιδεολογίας, όπως συμβαίνει ας πούμε, με τον Ρίτσο ή με άλλους μεταπολεμικούς ποιητές. Εντούτοις, ο Μόντης έχει και οξεία ιστορική αντίληψη και οξεία κοινωνική, δηλαδή πολιτική συνείδηση. Μια ματιά στα πραγματολογικά δεδομένα του βίου του (που μας παρέχει το χρήσιμο Βιοεργογραφικό σχέδιασμα της Δώρας Μυλωνά-Πιερί, αλλά μπορεί κανείς να αντλήσει και από προσωπικές συνεντεύξεις του ποιητή, όπως εκείνη που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Διαβάζω* το 1985, ή από άλλα αυτοβιογραφικά του κείμενα)³ αρκεί για να το πιστοποιήσει. Υπενθυμίζω, επιγραμματικά, την κοινωνική ευαισθησία που επιδεικνύει απέναντι στα προβλήματα των εργατών (ιδίως εκείνων που δουλεύουν στα μεταλλεία) ή των ελλήνων προσφύγων στα χρόνια της Κατοχής και της μετεμφυλιακής περιόδου, αλλά και την εθνικοπατριωτική του δράση: μαθητής ακόμη, ο Μόντης συμμετέχει στα «Οκτωβριανά του 1931», στην εξέγερση κατά των Άγγλων, και αργότερα παίρνει μέρος ως πολιτικός καθοδηγητής στον ανταρτοκρατικό αγώνα της ΕΟΚΑ (1955-59). Και βέβαια, δεν πρέπει να λησμονήσουμε το μείζον γεγονός-τομή της Εισβολής του '74, γεγονός κυριολεκτικά κοσμοϊστορικό για

ήρωες της ιστορίας, επώνυμους και αφανείς, να μιλήσουν από μόνοι τους). Το δεύτερο ειδοποιό γνώρισμα της καβαφικής μεθόδου –που, κατά τη γνώμη μου, τον διαφοροποιεί από τους ομοτέχνους του ιστορικούς-εθνικούς ποιητές του αθηναϊκού κέντρου– είναι ότι χρησιμοποιεί την «ιστορική αντικειμενική συστοιχία» κατά τρόπο ώστε η σχέση παρόντος-παρελθόντος(-μέλλοντος) να μη προκύπτει «ευθέως» –μέσα από τον γραμμικό παραλληλισμό/συνταυτισμό τους–, αλλά μέσα από μια διαλεκτική οπτική, που δεν συνταυτίζει τις εμπειρίες αλλά τις συγκρίνει «παραδειγματικά» επιτρέποντας δυνάμει τον συσχετισμό τους και σε μέλλοντα χρόνο (δηλαδή: στο εκάστοτε παρόν κάθε κατοπινού αναγνώστη), στο πλαίσιο της «ιστορικής δυνατότητας». Τη διαφορά αυτή στον χειρισμό της ιστορικής αντικειμενικής συστοιχίας εξετάζω πιο αναλυτικά και με σχετική τεκμηρίωση στην υπό δημοσίευση εργασία μου «Ζητήματα "ιστοριογραφικής ποιητικής" ...», ό.π. (σημ. 1).

3. Το «Σχέδιασμα εργοβιογραφίας Κώστα Μόντη» της Δώρας Μυλωνά-Πιερί αναδημοσιεύθηκε πρόσφατα στο αφιέρωμα της *Λέξης* για τον Μόντη, τχ. 152 (Ιούλιος - Αύγουστος 1999) 472-478. Η συνέντευξη του Μόντη στον Γιώργο Γαλάντη περιλαμβάνεται στο αφιερωματικό τεύχος του *Διαβάζω* για τα Κυπριακά Γράμματα, αρ. 123 (17.7.1985) 66-72.

την Κύπρο, που «κόβει τον χρόνο στα δυο» και μεταβάλλει εντός του, όπως και στη συνείδηση κάθε Κύπριου, τον «ρυθμό του κόσμου».

Μα και στο επίπεδο της κατεξοχήν «πράξης» για έναν ποιητή, εννοώ το δημιουργικό έργο του Μόντη, ποιητικό και πεζογραφικό, διαπιστώνουμε τον εντατικό και συνεχή διάλογο του Μόντη με την Ιστορία. Στα καθέκαστα αυτού του διαλόγου έχουν αναφερθεί, με συγκεκριμένα παραδείγματα από το έργο του, προηγούμενοι μελετητές (Πιερής, Γεωργής, Λοϊζίδη, Παπαλεοντίου και άλλοι). Από τη σκοπιά μου εγώ, θα ήθελα να συμβάλω στη σχετική συζήτηση επισημαίνοντας τα ακόλουθα.

Για να κατανοήσουμε με ακρίβεια το περιεχόμενο αυτού του διαλόγου («διάλογου» κατά κυριολεξίαν, μια που στα σχετικά ποιήματα του Μόντη η Ιστορία εμφανίζεται προσωποποιημένη), είναι ανάγκη να διευκρινίσουμε καταρχήν για ποια «ιστορία» πρόκειται. Γιατί, βέβαια, υπάρχει ιστορία και ιστορία· και δεν αναφέρομαι μόνο στη *δισυπόστατη φύση* της ιστορικής πραγματικότητας αυτής καθ' εαυτήν (παρελθόν – παρόν), αλλά και στις *ποικίλες θεωρήσεις* αυτής της πραγματικότητας από τις διάφορες ιστοριογραφικές «σχολές» (μακροΙστορία, [= ιστορία «των μεγάλων αφηγήσεων»], συμβαντολογική ή γεγονοτολογική ιστορία, εθνικιστική ιστορία, ιστορία «από τα κάτω» κ.ο.κ.)

Η εξέταση του έργου και της ποιητικής του Μόντη μάς οδηγεί σε δύο βασικές διαπιστώσεις. Πρώτον: από τις δύο όψεις της ιστορικής πραγματικότητας –το απώτερο ιστορικό παρελθόν και το βιωματικό ιστορικό παρόν– ο Μόντης, εν αντιθέσει προς τον ιστορικό Καβάφη που είναι κατεξοχήν ποιητής «του παρελθόντος», έστω και "με μάσκα",⁴ εστιάζει την ποιητική του ματιά στη *σύγχρονη* ιστορική πραγματικότητα, είναι «ποιητής της επικαιρότητας»· τον ενδιαφέρει δηλαδή, κυρίως, η *βιωμένη* ιστορική εμπειρία, ο σφυγμός της ιστορίας στη ζωή μας. Όπως έχει ήδη διαπιστωθεί, στο έργο του περ-

4. Αναφέρομαι στον τρόπο με τον οποίο ο Αλεξανδρινός χειρίζεται το ιστορικό παρελθόν προκειμένου να φωτίσει σύγχρονα γεγονότα και σύγχρονα βιώματα (στο γύρισμα του δικού του αιώνα), αλλά και επιτρέποντας επάλληλες προεκτάσεις/«αντανάκλασεις» της συστοιχίας αυτής στο εκάστοτε ιστορικό-βιωματικό παρόν κάθε κατοπινού αναγνώστη (βλ. σημ. 2).

νούν τα σημαντικότερα πολεμικά, πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα που σημάδεψαν τον τόπο του και τον καιρό του στα κρίσιμα χρόνια της μεταπολεμικής-ψυχροπολεμικής περιόδου (σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία, πόλεμος του Βιετνάμ, διώξεις του Φράνκο στην Ισπανία, Μάης του '68, πείνα στη Σομαλία, έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες του Εμφυλίου εκτοπισμένοι στην Ανατολική Ευρώπη, χούντα στην Ελλάδα),⁵ ανάμεσα στα οποία εξέχουσα θέση κατέχουν, ευνόητα, τα κοσμογονικά γεγονότα που οριοθετούν τη σύγχρονη ιστορία (και τραγωδία) της Κύπρου: ο αντιαποικιοκρατικός-απελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ (1955-59) και η Εισβολή του 1974.⁶

Σε ό,τι αφορά, δεύτερον, τον τρόπο ή μάλλον τους τρόπους προσέγγισης και αναπαράστασης του ιστορικού γίνεσθαι, από την εξέταση του μοντικού έργου γίνεται φανερό πως η Ιστορία, αυτή που ο ποιητής γράφει πάγια με -ι- κεφαλαίο στα κείμενά του και την οποία ελέγχει με κριτικό, ενίοτε και με προκλητικό τρόπο, αντιστοιχεί ως περιεκτικός όρος σε ό,τι θα ονομάζαμε «μακροΙστο-

5. Ο κατάλογος των σχετικών τεκμηρίων από το μοντικό έργο είναι τόσο μακρύς, ώστε περιορίζομαι να παραπέμψω σε ελάχιστα ενδεικτικά παραδείγματα. Εκτός από εκείνα που έχουν ήδη δημοσιευθεί στις εργασίες του Γιώργου Γεωργή («Η αποδόμηση της Ιστορίας», αφιέρωμα της *Λέξης* στον Μόντη, ό.π., κυρίως σσ. 363-364) και του Μιχάλη Πιερί («Ο Κ. Μόντης και η λογοτεχνική παράδοση: Διάλογος και αντίλογος», *Η Λέξη*, τχ. 131, Γενάρης - Φλεβάρης 1996, σσ. 17-18: το ποίημα «Ύμνος εις την ελευθερίαν - 1968, 1969, 1970»), αναφέρω ακόμη, δειγματοληπτικά, τα ακόλουθα: ΑΠ.Α'1, 168, ΑΠ.Α'2, 502, 504, 671 και ΑΠ.Α'3, 1001-1002 [για τη σοβιετική εισβολή στην Τσεχοσλοβακία], ΑΠ.Α'2, 506 [για τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη], ΑΠ.Α'2, 520 [Νότια Αφρική] και, στο πλαίσιο του *Δεύτερου Γράμματος στη Μητέρα*, ΑΠ.Α'2, 858-859 [για την πείνα στην Αφρική] και 878 [για το Βιετνάμ]. Οι ενδείξεις ΑΠ.Α'1, ΑΠ.Α'2 και ΑΠ.Α'3 αντιστοιχούν στους τρεις τόμους των ποιητικών απάντων του ποιητή που φέρουν τον γενικό τίτλο *Άπαντα Α' Ποίηση* και σημαίνονται με έναν, δύο και τρεις αστερίσκους αντίστοιχα (έκδ. Ιδρύματος Αναστασίου Γ. Λεβέντη, Λευκωσία 1987).
6. Τα περισσότερα ποιήματα με αυτή τη θεματική εντοπίζονται, ως ήταν αναμενόμενο, στις λεγόμενες «κυπριακές» συλλογές του Μόντη. Μια πρώτη αποδελτίωση με θέματα ποιήματα «της Εισβολής» και επίκεντρο την πόλη της Κερύνιας έχει κάνει ο Μ. Πιερίης στην εργασία του «Κερύνια και Κώστας Μόντης. Η ποιητική φωνή της μνήμης» (η εργασία είναι υπό δημοσίευση· είδα το δακτυλόγραφο που είχε την καλοσύνη να μου παραχωρήσει ο συγγραφέας).

ρία», είτε Ιστορία «από τα πάνω», είτε «γεγονοτολογική» Ιστορία (εννοώ κυρίως τη στρατιωτική, την «επική»), για να μη ξεχάσουμε αυτήν που συνιστά τον πιο επίμονο στόχο του, την «προγονική» [διάβ. εθνικιστική] Ιστορία.

Παραθέτω έναν ενδεικτικό κατάλογο «στιγμών», ώστε να πάρουμε μια ιδέα για την «περί ης ο λόγος Ιστορία» (εδώ και αλλού οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου):

< μακροΙστορία >

*Η περί ης ο λόγος Ιστορία, καλέ,
η περι ης ο λόγος Ιστορία του Ανθρωπίνου Γένους,
καλέ!* [ΑΠ.Α'1, 188]

< Ιστορία «από τα πάνω» >

*Έχετε γνωρίσει κανένα απ' τους γραφιάδες της,
κανένα απ' τους αφ' υψηλού γραφιάδες της
αυτούς που πρωτίστως δεν ψέγει;* [ΑΠ.Α'1, 213]

< «επική»/στρατιωτική Ιστορία >

*Έφιππος, λοιπόν, κ' εν θανάτω,
Βίκτωρ Εμμανουήλ Δεύτερε;* [ΑΠ.Α'1, 253]⁷

< προγονική/εθνική Ιστορία >

*Μας καταδυνάστευσε η Ιστορία,
μας καταδυνάστευσαν οι πρόγονοι.* [ΑΠ.Α'1, 202]

*Επιτέλους γιατί;
Μας ρώτηξαν πριν κανονν «Ιστορία»,
μας ρώτηξαν πρι[ν] μας την κληροδοτήσουν;* [ΑΠ.Α'1, 210]

7. Πβ. ΑΠ.Α' 1, 178, ΑΠ.Α' 2, 554 – αλλά υπάρχουν πολλές ακόμη «στιγμές» που συνθέτουν τον θεματικό κύκλο της «αγαλματοποίησης του εφίππου» (δανείζομαι μια έκφραση του Μόντη), μέσω του οποίου σφυροκοπείται με ειρωνικό-σαρκαστικό τρόπο η επική/στρατιωτική Ιστορία.

*Αυτά τα συρματοπλέγματα των προγονικών αρετών,
αυτά τα συρματοπλέγματα της προγονικής Ιστορίας!*

[ΑΠ.Α'1, 191]

Ο Μόντης, δηλαδή, ελέγχει εκείνη την ιστορική θεώρηση που είτε συλλαμβάνει τα ανθρώπινα μακροσκοπικά, στην κλίμακα της διαχρονίας, και αναδιφεύει το ιστορικό παρελθόν με τα «ντεφτέρια», τους «γραφιάδες», τους «τυμβωρύχους» της (οι εκφράσεις είναι του ποιητή), είτε χειραγωγείται εκ των άνω («αφ' υψηλού») από εκείνους που νέμονται τον κυρίαρχο Λόγο και επιβάλλουν τη δική τους, «επίσημη» ιστοριογραφική εκδοχή για την «αλήθεια των πραγμάτων», είτε περιορίζει το πεδίο αναφοράς της στα ένδοξα γεγονότα και στους επιφανείς ήρωες, «στα συρματοπλέγματα των προγονικών αρετών και της προγονικής ιστορίας», απώτερης και εγγύτερης, πιο ειδικά.⁸

Απέναντι σε αυτή την «κατεστημένη» Ιστορία (για να θυμηθούμε μιαν άλλη «στιγμή» του: «κ' η Ιστορία απλώς ένα κατεστημένο / που περιέργως παραμένει εκτός στόχου»),⁹ ο Μόντης αντιτάσσει μια εικονοκλαστική ιστορική συνείδηση που προμοδοτεί ό,τι σήμερα αποκαλούμε «βιωμένη ιστορία», ή «μικροϊστορία», ή ιστορία «από τα κάτω». Προμοδοτεί, με άλλα λόγια, τη ζώσα –ενίοτε δε και αιμάσσουσα– εμπειρία των δρώντων υποκειμένων της Ιστορίας, την άδηλη όψη «της αλήθειας των πραγμάτων», την οποία γνωρίζ-

8. Το ζήτημα της στάσης του Μόντη απέναντι στην προγονική ιστορία (και στα σύμβολά της: κυρίως την Ακρόπολη, αλλά και τις σημαίες, το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη κλπ.) απαιτεί ειδική εργασία. Από την εξέταση, πάντως, των σχετικών τεκμηρίων στο έργο του θα μπορούσε κανείς εύλογα να υποστηρίξει ότι απώτερος στόχος της κριτικής του Μόντη είναι το *ιδεολογικό υπόβαθρο* της «προγονικής ιστορίας». Ενώ την ιδεολογία του εθνικισμού, του έθνους-κράτους, επίσημος φορέας της οποίας είναι η «εθνική ιστοριογραφία» και βασικό της πρόταγμα η εμπέδωση στη συλλογική συνείδηση μιας ορισμένης ιστορικής αντίληψης για το έθνος, τη συνέχειά του, την ενότητα, την αίγλη του, για λόγους εθνικής συγκρότησης και συνοχής. Αυτήν ακριβώς την ιδεολογική λειτουργία που στηρίζεται και δημιουργεί κλειστό κύκλωμα ανάμεσα σε δύο πόλους, στην ηρωολατρία και στην τυπολατρία, στη δόξα και τη μίμηση των προγόνων – μ' ένα λόγο: την άγωνα και καθηλωτική προγονολατρία έχω την εντύπωση ότι ελέγχει ο Μόντης όταν μιλάει για «τα συρματοπλέγματα των προγονικών αρετών και της προγονικής ιστορίας».

9 ΑΠ.Α'1, 213 – πβ. μια ανάλογη «στιγμή» στο ΑΠ.Α'3, 1131.

ζουν (κυριολεκτικά «στο πετσί τους») οι περιθωριοποιημένοι και αποκλεισμένοι από τον κυρίαρχο Λόγο, την ιστορία-μαρτυρία των ανώνυμων και αφανών: εκείνων για τους οποίους «λίγες γραμμές μονάχα βρίσκονται στην Ιστορία», όπως έγραψε ο Καβάφης («Καισαρίων»), ή διόλου δεν τους γράφει η Ιστορία («το όνομά τους δύσκολα θα το συναντήσεις σε κάνα δευτερεύον αρχαίο κείμενο»), όπως υπερθεματίζει ο Μόντης («Πρωταγώρας ο Δημοτέλους»)¹⁰. Χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή είναι ένα ιστορικοφρανές ποίημά του με τίτλο «Αντιχορός στην αρχαία Αθήνα»:¹¹

*Με βασάνιζε πάντα η ιδέα
τι θα γινόταν αν στην πιο λυρική στιγμή,
τι θα γινόταν αν στην πιο εκστασιακή στιγμή
των χορικών μιας τραγωδίας του Αισχύλου,
όταν ο ευαίσθητος κ' εχέφρων χορός
θα επέκρινε ευθαρσώς τις ατασθαλίες
και θα συνεβούλευε με τόση σοφία
κ' οι πεπολιτισμένοι θεατές θα επένευαν
και θα χειροκροτούσαν μ' ενθουσιασμό
το ήθος και την ποίηση,
τι θα γινόταν, λέω,
αν εμφανιζόταν ξαφνικά στην ορχήστρα
ένας άλλος ατημέλητος κι' ακατάρτιστος αντιχορός
από ρακένδυτους δούλους της Αθήνας
και ρωτούσε έτσι απλά σ' άτεχνους στίχους
ημιμαθούς συντρόφον τους μ' αυτή την έννοια εν συνόψει:
«Και ταύτα μεν περί Αγαμέμνονος
και ταύτα μεν περί Οιδίποδος
και Ορέστον και Ιφιγενείας και Αντιγόνης,
περί ημών δε τοίνυν τί;»*

10. Προσαρμόζω στη σύνταξη της φράσης μου τους τρεις τελευταίους στίχους· το ποίημα περιέχεται στη συλλογή *Στιγμές*, Λευκωσία 1958, σ. 28.

11. Περιλαμβάνεται στη συλλογή *Και τότε' εν ειναλή Κύπρω*, Λευκωσία 1974, σ. 19 [= ΑΠ.Α'2, 637].

Είναι σαφές, και δεν θα μπορούσε να συμβαίνει διαφορετικά για έναν ποιητή «των μικρών και ταπεινών πραγμάτων»,¹² ότι ο Μόντης ενδιαφέρεται για εκείνο το βιωματικό υπόστρωμα που μένει συνήθως στο περιθώριο του επίσημου ιστοριογραφικού λόγου της παράδοσης (απωθημένο στις βαθιές δομές της Ιστορίας), κι όμως λέει περισσότερο από οποιαδήποτε επική ή μακροϊστορική ανάλυση. Σταχυολογώ μερικά ενδεικτικά παραδείγματα:

Ξέρετε πόσους «ανθρώπους» διεξήλθε ως τώρα
η Ιστορία; [Γεωργής, 367]¹³

[ΜΙΑ ΑΣΗΜΑΝΤΗ ΦΤΩΧΟΓΕΙΤΟΝΙΑ]

*Πέρασε δυο φορές η Ιστορία, τρεις φορές,
και δε βρήκε τίποτα να σημειώσει.* [ΑΠ.Α'1, 215]

*Δεν ξέρω αν θα διευθετήσουν
νάχουμε ποδοσφαιρική συνάντηση την προσεχή Κυριακή
ή πόλεμο.* [ΑΠ.Α'1, 253]

*Με κηδεύουν αύριο στις 11
στη μικρή επαρχιακή πόλη Πάφο.
Όνομα Ανδρέας Νικηφόρος,
28 χρονών.* [ΓΜ, 29]¹⁴

*Θ' αναθεωρήσουμε και φέτος
τον προσωπικό μας κατάλογο των αριθμών τηλεφώνου.
Δε μας χρειάζεται, φερ' ειπείν, πια ο αριθμός του Γιάννη,
δε μας χρειάζεται πια ο αριθμός του Πέτρου.* [ΑΠ.Α'1, 204]

ΒΙΕΤΝΑΜ

*Ξέρετε τι ζημιά μπορεί να κάνει στον κόσμο
μια μητέρα που κλαίει έτσι;* [ΑΠ.Α'2, 514]

12. Βλ. συνέντευξη Μόντη, «Μόνο με το αίσθημα μπορείς να διδάξεις», *Διαβάζω*, ό.π., σ. 67, και Γ. Π. Σαββίδης, «Πολυχρόνιο για τον Μόντη», *12 Κείμενα για τον Κ. Μόντη*, επιμ. Γιώργος Κεχαγιόγλου – Μιχάλης Πιερός, Ερμής, Αθήνα 1984, σ. 93.

13. Παραπέμπω στην εργασία του Γεωργή (στο αφιέρωμα της *Λέξης* στον Μόντη, ό.π., σσ. 362-370), για «στιγμές» που δεν κατάφερα να εντοπίσω ακόμη στα ποιητικά *Απαντα* του Μόντη.

14. ΓΜ = *Γράμματα στη Μητέρα κι άλλοι στίχοι*, Λευκωσία 1965.

Ξαναμμένο πρωινό μάγουλο του Πενταδαχτύλου. [ΑΠ.Α'1, 204]

*Λίγο χώμα του Μόρφου,
ένα κουβά θάλασσα της Κερύνιας.* [ΑΠ.Α'1, 248]

ΕΝΑ ΤΟΥΡΚΑΚΙ ΣΤΟ ΚΙΟΝΕΛΙ

*Πώς ν' αγνοήσουμε αυτό το τρυφερό παιδί
που μας χαιρέτησε ανίδεο μ' ένα χεράκι γιασεμί
που μας χαιρέτησε ανίδεο μ' ένα χαμόγελο γιασεμί;* [ΑΠ.Α'1, 211]¹⁵

Αλλά ο ανατρεπτικός διάλογος που η ποίηση του Μόντη συνάπτει με την καθιερωμένη αντίληψη περί Ιστορίας δεν εξαντλείται σε μια ούτως ή άλλως αναμενόμενη για έναν ποιητή υιοθέτηση της «λογοτεχνικής οπτικής» στην προσέγγιση της ιστορικής πραγματικότητας. Η βασική αιχμή της αιρετικής στάσης του είναι άλλη. Ο Μόντης δεν βλέπει απλώς την Ιστορία ατομοκεντρικά και «από τα κάτω»: βλέπει την Ιστορία «από την ανάποδη». Μέσα από το πρίσμα της ποιητικής του τέχνης, το είδωλο της Ιστορίας, όπως το γνωρίζουμε από την κλασική ιστοριογραφία, είναι ανεστραμμένο – νά γιατί, στον τίτλο της εργασίας μου, χρησιμοποίησα τον όρο «αντικαθρέφτισμα της Ιστορίας στην ποίηση του Κώστα Μόντη».

Ουσιαστικά, οι αρχές πάνω στις οποίες θεμελιώνεται η εγκυρότητα της ιστορικής επιστημονικής γνώσης και, κατ' επέκταση, η αυθεντία του ιστορικού λόγου ως αδιάψευστου μάρτυρα και αδιαφιλονίκητου θεματοφύλακα της

15. Αξίζει να αναφέρουμε ότι με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, με μια ρητορική των «απλών και ταπεινών πραγμάτων» επιλέγει ο Μόντης να εκθειάσει τους λαϊκούς ήρωες του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της πατρίδας του (τον Γρηγόρη Αυξεντίου, τον Ευαγόρα Παλληκαρίδη, τον Μιχαλάκη Καραολή, και άλλους επώνυμους και ανώνυμους αγωνιστές), πράγμα που επικυρώνει, νομίζω, από μια άλλη σκοπιά, τον αντιρρητικό του λόγο απέναντι στην «επίσημη» ιστορία/ιστοριογραφία: είναι φανερό πως η συμπεριφορά του αντίκειται στη ρητορική μεγαλοστομία και στα εξιδανικευτικά κλισέ που χαρακτηρίζουν εν γένει τον Λόγο για τους «εθνικούς ήρωες». Βλ. ενδεικτικά τις «στιγμές» με τους τίτλους «Γρηγόρης Αυξεντίου» (ΑΠ.Α'2, 455), «Ευαγόρας Παλληκαρίδης» (ό.π., 424), «Κυριάκος Μάτσης» (ό.π., 433), «Μιχαλάκης Καραολής» (ό.π., 433), «Τρεις αγχόνες στη Λευκωσία» (ό.π., 433), «Άγνωστος αγωνιστής» (ό.π., 433) κ.ά.

«αλήθειας» –αρχές όπως η πληρότητα, η αξιοπιστία, η αντικειμενικότητα– στο μικροσκοπιο της ποίησης του Μόντη, περασμένες από την κρησάρα της ποιητικής και κοινωνικής του συνείδησης (της ποιητικής και πολιτικής του ηθικής, όπως θά 'λεγε ο Μαρωνίτης), ανατρέπονται, τίθενται εν αμφιβόλω. Χαρακτηριστικά παραδείγματα:

*Κ' η Ιστορία με την αληθοφάνειά της,
κ' η Ιστορία με τους «συγγραφείς» της,
κ' η Ιστορία με τους τυμβωρύχους της,
κ' η Ιστορία με τους κόλακες της,
με τους ψευδόμενους. [Γεωργής, 366]*

*Κι είν' όντως
η περισπούδαστη Ιστορία
φτηνή κι αυτή εμπορία
του παρελθόντος. [ΑΠ.Α'3, 1131]*

*Τώρα πια ξέρουμε καλά από πού παίρνει
τις πληροφορίες της η Ιστορία. [ΑΠ.Α'1, 188]*

*Ρωτήστε την τώρα αυτή «Πόθεν έσχε»,
προκαλέστε την!*

*Εγώ σας λέω πως τρέμει το «Πόθεν έσχες»
και να μη μου μιλά εμένα αφ' υψηλού. [ΑΠ.Α'1, 213]*

Εγώ δεν κάνω Ιστορία, για όνομα του Θεού! [ΑΠ.Α'1, 192]

Όχι, είμαι αθώος από Ιστορία. [ΑΠ.Α'1, 159]

Έτσι, η λογοτεχνική πράξη του Μόντη γίνεται όντως μια πράξη, με την επαναστατική έννοια του όρου, που αντιστέκεται, ξεγυμνώνει, «αποδομεί» όπως εύστοχα έχει ειπωθεί,¹⁶ τον κυρίαρχο και ιδεολογικά χειραγωγημένο λόγο της Ιστορίας. Εκτός από τα παραπάνω, δίνω και τα ακόλουθα παραδείγματα:

16. Από τον Γ. Γεωργή, στην εργασία του με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Η αποδόμηση της Ιστορίας», στο αφιέρωμα της *Λέξης* στον Μόντη, ό.π. σσ. 362-370.

*Τι είν' αυτό το «θα γράψη η Ιστορία»;
Γιατί μας το λεν,
γιατί θεωρούν ως δεδομένο ότι ενδιαφερόμαστε; [ΑΠ.Α'1, 188]*

*Αντεπιτεθήτε, παιδιά,
γράψτε τη δική της Ιστορία
να δούμε πώς θα της αρέση! [ΑΠ.Α'1, 213]*

*Αρχίστε να κατεδαφίζετε την Ιστορία,
αρχίστε, επιτέλους, να κατεδαφίζετε την Ιστορία! [Γεωργής, 367]*

*Λοιπόν, φαντασθήτε την Ιστορία να καταρρέη,
φαντασθήτε το γδούπο της! [ΑΠ.Α'1, 213]*

Αυτό το θάρρος της έκθεσης, των τολμηρών ανατροπών, της ευθείας αμφισβήτησης κατεστημένων αξιών και αντιλήψεων, ως γνωστόν, διαπνέει εν γένει το έργο αυτού του αιρετικού, του «ενοχλητικού» –όπως έχει χαρακτηριστεί– ποιητή.¹⁷

Δεν πρόκειται, βέβαια, για μια επανάσταση «χωρίς αιτία». Έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε πώς η ποιητική οξύνοια του Μόντη (καθώς μάλιστα έχει ακονιστεί από την ενεργό δράση σε κοινωνικούς και εθνικούς αγώνες) του επιτρέπει πρώιμα, και ανεξάρτητα από τις ζυμώσεις στο πεδίο των ιστορικών σπουδών, να αντιληφθεί αυτό που πλέον αποτελεί κοινό τόπο στην ιστοριογραφική βιβλιογραφία: ότι δηλαδή δεν υπάρχει «αυθεντική» αποτύπωση της ιστορικής πραγματικότητας, ότι η ιστορική «αλήθεια» είναι μια ιδεολογική κατασκευή που διαμεσολαβείται και δεσμεύεται από τον λόγο (τις αφηγηματικές και υφολογικές του συμβάσεις –πβ. παρακάτω «τεχνητά μέσα») και από την υποκειμενικότητα του παρατηρητή-ιστορικού (πβ. «επεμ-

17. Βλ. το κείμενο του Μ. Πιερί με τον ενδεικτικό τίτλο «Κώστας Μόντης. Ο "ενοχλητικός" ποιητής», *Από το μερτικό της Κύπρου. Κριτικά κείμενα για τους Μαχαίρα, Μιχαηλίδη, Καβάφη, Καρνωτάκη, Σεφέρη, Διαμαντή, Μόντη, Πιερίδη, Χαθαλαμπίδη, Καστανιώτης*, Αθήνα 1991, σσ. 17-42. Πρόκειται για μια θέση/στάση που βρίσκεται στον πυρήνα της ποιητικής του Μόντη, όπως ρητά διακηρύσσει (και αιτιολογεί) το ακλόουθο τετράστιχο: «Δε σκάφτουν χαρακώματα οι ποιητές, / αυτοί βγαίνουν ακάλυπτοι στα τριστράτα του κόσμου, / αυτοί βγαίνουν ακάλυπτοι στα τριστράτα των ανέμων / κι' όσους πάρη ο χάρος!» (ΑΠ.Α'1, 244 – πβ. ΑΠ.Α'2, 477).

βαίνει»), κατά συνέπεια, η Ιστορία νοούμενη ως η «αντικειμενική αναπαράσταση της πραγματικότητας» είναι ένα μύθευμα, μια πλατωνική ιδέα, κυριολεκτικά ένα «είδωλο». Παραδείγματα:

[...]

*Δεν καταλαβαίνετε πως με τεχνητά μέσα
κρατάμε την Ιστορία στη ζωή; [ΑΠ.Α'1, 83]*

*Την αποθρασύνουμε και δεν καταγράφει πια απλώς,
την αποθρασύνουμε κ' επεμβαίνει. [ΑΠ.Α'2, 584]*

ΙΣΤΟΡΙΑ

*Παράλληλα ταίρι αντιταίρι
θάπρεπε να της έχουμε ακόμα ένα ντεφτέρι [ΑΠ.Α'3, 1052, πβ.
και 1039]*

ΙΣΤΟΡΙΑ ΙΙΙ

*Ας ανοίξη επιτέλους και κάνας άλλος μαγαζί πλάι της
[ΑΠ.Α'2, 532]*

Απώτερη συνέπεια αυτής της αντίστασης «κατά της αρχής» (του επιστημονικού "αλάθητου" της Ιστορίας), όπως δείχνουν γλαφυρά και οι τελευταίες στιγμές που παραθέσαμε, είναι πως ο λόγος της Λογοτεχνίας –η λογοτεχνική θέαση των πραγμάτων– αποκτά τα δικαιώματά της: όχι πλέον ως η δευτερογενής, κατ' ανάγκην πλασματική αναπαράσταση της πραγματικότητας (συνυφασμένη με τις ιδιότητες του μερικού, του φανταστικού, του υποκειμενικού), αλλά ως μια άλλη θεώρηση της πραγματικότητας, παραπληρωματική ή και ολότελα διστάμενη, μα πάντως ισότιμη –εννοώ εξίσου σημαντική– με τον λόγο της Ιστορίας. Πρόκειται, κοντολογίς, γι' αυτό που τώρα αναγνωρίζει η Πολιτισμική Θεωρία (οι ποιητές το ήξεραν από καιρό), ότι δηλαδή Ιστορία και Λογοτεχνία βρίσκονται σε σχέση «διακειμενική»: συνιστούν αφηγήματα, «κατασκευές» της πραγματικότητας που διαλέγονται, υπομνηματίζουν το ένα το άλλο, αναφέρονται στην ίδια ιστορική πραγματικότητα αλλά την φωτίζουν διαφορετικά ή λένε γι' αυτήν κάτι διαφορετικό. Ως εκ τούτου, πρέπει να αντιμετωπίζονται εκ παραλλήλου και όχι ετεροβαρώς, αν θέλουμε να κατανοήσουμε την ανθρώπινη περιπέτεια εν όλω.

Για να δείξω στην πράξη πώς οργανώνεται ο «διακειμενικός» διάλογος-αντίλογος της Λογοτεχνίας με την Ιστορία στο έργο του Μόντη, επέλεξα ορισμένα ποιήματα του θεματικού κύκλου που φέρει τον γενικό τίτλο «Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη» (τα παραθέτω στο Παράρτημα). Θεωρώ, πως ο κύκλος αυτός συμπυκνώνει, στο σύνολό τους σχεδόν, τις βασικές αιχμές της αντιρρητικής στάσης του Μόντη απέναντι στο παραδοσιακό, ειδικά το εθνικιστικό, ιστοριογραφικό παράδειγμα, και μας δείχνει «ψηλαφητά» πώς ο ποιητής αποσυνθέτει και ανακατασκευάζει (επανερμηνεύει δηλαδή) την Ιστορία, εξαρθρώνοντας ένα προς ένα τα δεδομένα που συγκροτούν την επίσημη ιστορική εκδοχή: τη «μνήμη» -επιλεκτική είτε συμφυρματική-, τον «ηρωικό θάνατο», το εξιδανικευτικό κλισέ του «γενναίου πολεμιστή», τη συγκάλυψη του αίματος πίσω από «καθαρό και απαστράπτον μάρμαρο», τοποθετώντας στη θέση τους τα στοιχεία μιας άλλης αλήθειας, της πραγματικής ιστορίας των προσώπων: του «άγνωστου», ή «ακούσιου», ή ακόμη και «δειλού» στρατιώτη, της «μητέρας» του μπροστά στο κενοτάφιο, του χυμένου «αίματος» των «παιδιών» που χάθηκαν αναπιστρεπті.

*

Φτάνοντας στο τέλος αυτής της παρουσίασης αντιλαμβάνομαι πόσα πράγματα μένουν ανοιχτά. Αλλά το ζήτημα των σχέσεων Μόντη και Ιστορίας είναι τόσο σύνθετο, καθότι πυρηνικό, που θα χρειαζόμουν πολύ περισσότερο χώρο για να το αναπτύξω. Περιορίζομαι να περιγράψω συνοπτικά μερικά «θέματα για ξετύλιγμα»:

- Τα ιστορικά ή ιστορικοφανή ποιήματα του Μόντη, που μας οδηγούν αναπόφευκτα και στη δημιουργική συνομιλία του κύριου ποιητή με τον αλεξανδρινό Καβάφη. Σημειώνω εν παρόδω μια πρώτη εντύπωση: ότι ο Μόντης δουλεύει «καβαφικώ τω τρόπω» όχι τόσο όταν μιμείται εξωτερικά τα ιστοριογενή ποιήματα του Καβάφη (οι ομοιότητες στη μορφή, στη «σκηνοθεσία» δεν απαλείφουν, νομίζω, τις διαφορές ως προς την ουσία της μεθόδου: η τεχνική του Καβάφη είναι καλειδοσκοπική, στηρίζεται σε ένα ιλιγγιώδες παιχνίδι αντικατοπτρισμών / η τεχνική του Μόντη είναι κατά βάση αλληγορική, πιο γραμμική δηλαδή και εξαπλουστευμένη σε σχέση με την τεχνική του

Καβάφη), όσο μάλλον όταν αξιοποιεί, γενικά στο έργο του, με δημιουργικό-αμιλλητικό τρόπο τη λεγόμενη «καβαφική ειρωνεία», και δη την αντίθεση.

• Τα κυπριακά ποιήματα του Μόντη, που αντλούν τον τίτλο, το θέμα ή την έμπνευσή τους από την ιστορία της γενέθλιας νήσου και φωτίζουν από μian άλλη σκοπιά, ας πούμε «πατριωτική», την ιστορική συνείδηση του κύριου ποιητή, όπως επίσης και τον δημιουργικό του αντίλογο με τη σεφερική προσέγγιση της κυπριακής ιστορίας. Η σχέση του Μόντη με την κυπριακή Ιστορία αποτελεί, αδιαμφισβήτητα, ένα από τα κεντρικά, αν όχι το μείζον κεφάλαιο προς έρευνα, μια που, όπως έχει διαπιστώσει ήδη η κριτική (Σαββίδης, Πιερός), η σύγχρονη κυπριακή ιστορία δρα καταλυτικά στην «ποιητική ενηλικίωση» του Μόντη, επιφέροντας σημαντικές τομές και εκφραστικές ανανεώσεις στο έργο του.¹⁸ Όσο για τον «αντισεφερισμό» του Μόντη, που επίσης έχει διαπιστώσει η κριτική (βλ. κυρίως Πιερός),¹⁹ πιστεύω ότι θα είχε ενδιαφέρον να εξετάσουμε κατά πόσον οι σαφείς αποστάσεις που παίρνει ο Μόντης από τη σεφερική μέθοδο προσέγγισης της τρέχουσας ιστορίας, κυρίως της κυπριακής ιστορίας (μέθοδο που αποκάλεσα παραπάνω «χρονογραφική») ισχύουν το ίδιο σαφώς και ρητά στο βαθύτερο επίπεδο της κοσμοθεωρίας των δύο ποιητών: εννοώ της ποιητικής τους αντίληψης για την ιστορική μοίρα του ελληνισμού, για το μεγαλείο και τον καημό της Ρωμοσύνης.

• Η φιλοσοφική, τέλος, αντίληψη του Μόντη για την Ιστορία, έτσι όπως προσδιορίζεται από την «ιστοριογραφική ποιητική» του, αντίληψη ριζικά αντι-ιστορική (ενάντια στο θετικισμό και τον ιστορικισμό), την οποία η Λοϊζίδα εύστοχα χαρακτηρίζει ως «κυκλική» ή «ανακυκλωτική»,²⁰ και η οποία, κατά τη γνώμη μου, για να γίνει πλήρως κατανοητή θα πρέπει να συνδεθεί με το θέμα του τροχού («του κύκλου τα γυρίσματα») και της ιστορικής Νέμεσης.

18. Βλ. Γ. Π. Σαββίδης, «Πολυχρόνιο...», ό.π., σσ. 93-94 και, κυρίως, Μ. Πιερός, «Σχόλια στην ποιητική τέχνη του Κώστα Μόντη», α' δημοσίευση: *Παρουσία*, Εκπαιδευτικό περιοδικό της ΟΕΛΜΕΚ, τχ. 1 (Λευκωσία, Φθινόπωρο 1994) 12-19.

19. «Σχόλια στην ποιητική τέχνη του Κώστα Μόντη», ό.π.

20. Νίκη Λοϊζίδα, «Ένας ποιητής αθώος από Ιστορία», αφιέρωμα της *Λέξης* στον Μόντη, ό.π., σσ. 386-388.

ΜΟΝΤΗΣ / Παράρτημα Καίμενων

Θεματικός Κύκλος: «Μνήμιο Αγνώστου Στρατιώτη»
[οι υπογραμμισίες είναι δικές μου]

< ποιήμα - βίση >

ΜΝΗΜΕΙΟ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ Ι
Τι προκαλώγη λήθησ αντό το δόθεν «μνημείον»,
τι ποικαμπερίμια εφεύρεση! (ΚΕΙ, 57 = ΑΠ. Α' 2, 637)

ΜΝΗΜΕΙΟ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ ΙΙ
Έτσι που το στήσασε χωρίς ονόματα
γιατί το λέμε «μνημείον»;
Έτσι που το στήσασε χωρίς ονόματα
ποιωνού τη μνήμη διαπρήσει:
Εκτός πια αν αυτού που τόφρατες,
εκτός πια αν αυτού που στήσωγγρησε το επίγραμμα.
(ΚΕΙ, 64 = ΑΠ. Α' 2, 644)

ΜΝΗΜΕΙΟ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ
Γιατί δεν υπάρχει «άγνωστος βασιλεύς»,
γιατί δεν υπάρχει «άγνωστος πρωθυπουργός»,
γιατί δεν υπάρχει «άγνωστος στρατηγός»
κ' υπάρχει μόνον «άγνωστος στρατιώτης»;
Πώς δε χάθηκε κι εκείνον η ταυτότητα; (ΚΕΙ, 22)

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ ΙV
Σε ποιά όλες οι μάζες: του Κύκλις και του Λεκανιά
και της Κρέσσας και της Γουρμαγιάς
και του Πέτσου και του Νευροκοπίου
και της Μόρφους και της Κοροτσιάς
και της Κλεισούρας και της Πρεμετής
και του Ελ. Αλαμίν και του Ρήμινι
και του Σερραρίου και του Αφών Καραχασάρ.
Κραυιά δε λαμυνθήκε.
Και πόσο προγονικά προγραμματιστικε χώρας
και για τις άλλες που θα επισκολουθήσουν,
να τις διαβήσουν κι αυτές οι ζώντες εν καιρώ,
να τις κλάμωνε κι αυτές, πο υπέσθην ενθαρρυντικό απόφθεγμα
να τις κλάμωνε κι αυτές.
Ε' άγνολια του νεκρού Σπαρτιάτη

(ΚΥΠΡΙΑ ΕΙΔΩΛΙΑ, 1980, 25-26 = ΑΠ. Α' 2, 611-612)

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ ΙΙ
Αληθεια, απ' αυτές όλες τις μάζες
ποιες ήταν νίκες και ποιες ήττες;
Ξεχάσαμε. (ΚΕΙ, 8)

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ Ι
«ΑΝΑΡΧΗΝ ΕΠΙΦΑΝΩΝ ΠΑΣΑ ΓΗ ΓΑΦΟΣ»
Ωστόσο το ζήτημα δεν είναι πού να ταφούν, μα γιατί να ταφούν.
(ΚΕΙ, 7 = ΑΠ. Α' 2, 611)

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ V
«ΑΝΑΡΧΗΝ ΕΠΙΦΑΝΩΝ ΠΑΣΑ ΓΗ ΓΑΦΟΣ»
Τι σπνήη κολακεία αντό το «επιφανών»!
Άφανεές ήταν οι άφηροποι, αφανεέστατοι. (ΚΕΙ, 93 = ΑΠ. Α' 1, 204)

ΜΙΑ ΜΗΤΕΡΑ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ
Τον κοτάζει και της φαίνεται τόσο μακρινός,
τον κοτάζει και της φαίνεται τόσο ξένος
αντός ο νεκρός Σπαρτιάτης.
Πώς να τον πει «πατέρι της»,
πώς να τον φωνάξει «Μιχαλάκη»; (ΚΕΙ, 54 = ΑΠ. Α' 2, 634)

ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ
Γιατί πάντα αυτός ο ροιμάλος,
γιατί πάντα αυτός ο γενναίος πολεμιστής
ν' ανατροσπειλει τον Άγνωστο Στρατιώτη;
Υπάρχουν κι άλλοι πιο δειλοί, πιο αδύνατοι,
με πιο αντιδωμένα μέτωπα,
με μια πικρή σκέψη στο βλεφάρω,
με πολλούς υπολογισμούς πίσω απ' τη σκευδαλίη.
Δεν μας κάνουν αυτοί,
δε γίνονται αγάλματα αυτοί;
(ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΜΟΝΤΗ, 1962, 35 = ΑΠ. Α' 2, 447)

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ ΙΙΙ
Και το αίμα; Πού είναι το αίμα των παιδιών;
(ΚΕΙ, 18)

ΜΝΗΜΕΙΟ ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ
Τι ποιηρά που τα μεταποιήσαμε όλα
Σε κάθφορ κι απαστοράττον μάρμαρο!
(ΚΕΙ, 103 = ΑΠ. Α' 2, 675)

Κ' ένα μνημείο στον Ακόνησο Στρατιώτη, κύρωι,
ένα μνημείο στο στρατιώτη που ακουσα πολέμησε,
που ακούσια σκότισε.
που ακούσια σκοτώθηκε.
(ΚΑΙ ΤΟΤ' ΕΝ ΕΙΝΑΛΗΗ ΚΥΠΡΩ... 1974, 5 = ΑΠ. Α' 1, 177)

Αυτό το «άγνωστος στρατιώτης» δεν το καταλαβάνω.
Είναι γνωστός, γνωστότάτος,
ρωπήστε τη μητέρα του
κι αφήστε να γέλοια επιγράμματα,
ρωπήστε τη μητέρα του
και γράψτε ένα διεσκατομήτρο ονόματα στα μνημεία σας.
(ΚΥΠΡΙΑ ΕΙΔΩΛΙΑ, 1980, 120)

Γιατί τόσα μνημεία στον Άγνωστο Στρατιώτη
κι ούτ' ένα στον Άγνωστο Ανθρώπω; *
Εμείς πού θα βάνουμε τα στεφάνια μας;
(ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΤΩΝ ΣΤΙΠΜΩΝ, 1960, σ. 9 = ΑΠ. Α' 1, 39)

Αυτό το «άγνωστος στρατιώτης» δεν το καταλαβάνω.
Είναι γνωστός, γνωστότάτος,
ρωπήστε τη μητέρα του
κι αφήστε να γέλοια επιγράμματα,
ρωπήστε τη μητέρα του
και γράψτε ένα διεσκατομήτρο ονόματα στα μνημεία σας.
(ΚΥΠΡΙΑ ΕΙΔΩΛΙΑ, 1980, 120)

Αυτό το «άγνωστος στρατιώτης» δεν το καταλαβάνω.
Είναι γνωστός, γνωστότάτος,
ρωπήστε τη μητέρα του
κι αφήστε να γέλοια επιγράμματα,
ρωπήστε τη μητέρα του
και γράψτε ένα διεσκατομήτρο ονόματα στα μνημεία σας.
(ΚΥΠΡΙΑ ΕΙΔΩΛΙΑ, 1980, 120)

* πβ. την ομότιπη συλλογή Το Άγνωστο Ανθρώπω (1968)